

Іван САВИЦЬКИЙ

„ПОЧУВАЮ НА МИТЬ СЕБЕ МОЛОДИМ...” ЮРІЙ ІВАНОВИЧ ЯНОВСЬКИЙ У МАЛІЙ П'ЯТИГІРЦІ

Життя не вперше переконає: з плином часу спогади сучасників про непересічну людину стають яскравішими і об'єктивними. І в переказах нащадкам образ цієї людини постає викристалізованим і повнокровним.

Пам'ять про українського письменника романтичного таланту Ю.І. Яновського (1902 – 1954) ретельно зберігають жителі села Мала П'ятигірка на Андрушівщині. Його ім'ям названа вулиця в селі, у краєзнавчому музеї місцевої школи розміщена експозиція про перебування Юрія Івановича на нашій гостинній землі.

Як же ім'я людини, до безуму залюбленої в степ і зачарованої морем, пов'язане з нашим краєм?

Щоліта в 1951 – 1953 роках митець з дружиною Тамарою Юрїівною відпочивав у цьому мальовничому селі, розташованому серед пагорбів та ошатних дібров. А порадила подружжю відпочивати саме тут режисер-постановник українського радіо Любоп Гаккебуш (1888 – 1947)¹.

Письменнику неповторного таланту був необхідний відпочинок, затишок після перенесених несправедливих звинувачень і образ. Юрій Іванович, будучи людиною тонкої душевної організації, вимогливим до себе, дуже важко переносив катування своєї музи. „Це катування супроводжувалося завжди надто пильною увагою до кожного твору письменника офіційної критики, яка в спілкуванні з ним (за його словами) орудувала не розумом і серцем, а телеграфними стовпами. З їх допомогою Ю.І. Яновського відлучали від природно властивого йому романтизму й від вигаданого буржуазного націоналізму, тими ж стовпами вибивали з нього сфабриковану поетизацію (в „Чотирьох шаблях”) анархістської вольниці, форсували акцентуацію на „похмурих тонах” у „Живій воді”... Одне слово, письменникові довелося зазнати впливу на себе всіх премудроців найбільшого зла ХХ

¹ Записано 16 жовтня 2005 р. від Надії Григорівни Зважій, 1934 р. народження, жительки с. Мала П'ятигірка; пенсіонерка.

століття – вульгарного соціологізму”².

А „майстер корабля” нашої літератури був людиною з інтелектуально загостреною вдачею, сприймав кон’юнктурно-злобні, несправедливі критичні наскоки з внутрішнім обуренням і болям у серці й судив себе безнастанно. Це відбивалось на його слабокму здоров’ї: переніс шість складних операцій, з 1930-го року жив з однією ниркою, хворими були серце і шлунок, від спазмів мозкових судин нападав головний біль.

Письменнику необхідний був повнокровний відпочинок, спілкування з природою, щедрими і добрими людьми, спокій, щоб виплекати нові твори. Після 1948 року, коли Ю.Яновському дали Державну премію СРСР за збірку „Київські оповідання”, він занотовує в щоденнику: „Після премії я повинен боротися за право писати, я повинен виправдати довір’я і премію”. „Розп’ятий талант” митця змагався з „торжеством лакувального соцреалізму” (за визначенням літературознавця М.Наєнка). Юрій Іванович розумів, що не до кінця розкрив можливостей свого таланту. „Йому здавалося, що все, зроблене ним досі в літературі, є тільки підготовкою до великого твору, який він ще напише”³.

Влітку 1951 року Ю.Яновський вперше приїхали в Малу П’ятигірку. Зупинилися в будинку колгоспного садівника Олексія Павловича Бруцького та його дружини Ганни Федорівни.

А навколо – мальовничі краєвиди. Близько починається поле колгоспу „Здобуток Жовтня”, що простяглося до сусіднього села Камені. Від будинку через дорогу – широка стежка до лісу, що підійшов до села. П’янке чисте повітря. Є в лісі особливо красиве урочище Пасіка, де ростуть могутні ялини й сосни. Ця назва прийшла з давнини, коли на цьому місці була поміщицька пасіка. Рівні доріжки, просторі галявини, оточені стрункими білокорими березами. В цьому місці до лісу повертає річка Гуйва. На її березі високою стіною зупинилися дерева й відбиваються в голубіні води. Це улюблене місце відпочинку Яновських. Вони приходили сюди з сільськими дітьми, разом збирали суниці. Тамара Юріївна виймала взяті з дому скибки хліба з маслом і, наклавши на них суниць, пригощала малечу. Подружжя не мало дітей і своєю любов’ю зігривало сільську дівтуру⁴.

Жителям села Юрій Іванович і Тамара Юріївна запам’яталися

² Наєнко М. Юрій Яновський // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 т. – Т. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 396.

³ Яновські Тамара. До біографії Ю.І. Яновського // Лист у вічність. Спогади про Юрія Яновського. – К.: Дніпро, 1980. – С. 82.

⁴ Записано 16 жовтня 2005 р. від Надії Григорівни Зважій.

своєю інтелігентністю, доброзичливістю. Письменник – високий біловолосий красень зі всепрощаючою посмішкою і тихим проникливим голосом – був простим і привітним у стосунках з людьми, дуже скромною, доброю і привабливою людиною. Його дружина, талановита актриса, невисока чорнява кругловида вродлива жінка з чарівним голосом і милою усмішкою, була винятково скромною і ввічливою.⁵ Гармонійне подружжя зверталось на Ви, жило красиво, з повагою один до одного.

Мала П'ятигірка, її люди припали до серця художнику слова, він багато й охоче розмовляв з селянами. Його цікавили всі сторони їх життя. А співрозмовники, побачивши в ньому вдячного слухача, відкривали свою душу. Вміння слухати давало Юрію Івановичу невичерпний життєвий матеріал, оновлювало відчуття мови. 23 серпня 1953 року в селі він робить запис у щоденнику: „Двадцять років тому думав, що знаю-таки мову, а сьогодні бачу, який був наївний, – не знаю мови, бо хіба ж її хто може так опанувати, щоб сказати знаю?!”⁶

Митець цікавився новинами у Вчорайшенському районі, до якого тоді належала Мала П'ятигірка. Свідченням цього є запис у щоденнику Юрія Івановича за 18 липня 1953 року: „О.Ф. Федоров⁷ (перший секретар обкому КП України Житомирськ[ої] області) проїхав учора через Кашперівку (сусіднє з Малою П'ятигіркою село – І.С.) на Чорнорудку, заїхав там у колгосп, машину відправив у Вчорайше за секретарем райкому, сам скинув плаща, взяв у дядька грабки й покосив, комбайнера зняв, сказав косити хліб, де

⁵ У Малій П'ятигірці Тамара Юрївна готувалася до виконання ролі Мавки у радіовиставі „Лісова пісня” за драмою-феєрією Лесі Українки. Почувши по республіканському радіо її неперевершене виконання ролі головної героїні, молодь села поставила уривки цієї вистави в урочищі Пасіка. Записано 18 січня 2006 року від Надії Григорівни Зважій.

⁶ Юрій Яновський. Із щоденникових записів (1927 – 1953) // Вітчизна. – 1982. – № 8. – С. 121.

⁷ Федоров Олексій Федорович (30.03.1901 – 9.09.1989). Народився в с. Лоцманська Кам'янка, тепер у складі Дніпропетровська, у сім'ї робітника. Працював робітником, десятником, заступником начальника будівництва. Закінчив Чернігівський технікум залізничного будівництва. Один з організаторів і керівників партизанського руху на Україні під час Великої Вітчизняної війни, генерал-майор, двічі Герой Радянського Союзу. З вересня 1941 р. – 1-й секретар Чернігівського, з березня 1943 – Волинського підпільних обкомів партії, одночасно командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання. З 1944 р. – секретар райкому, обкому КП України. В 1957 – 1978 рр. – міністр соціального забезпечення УРСР. Потім – голова Комісії в справах колишніх партизан Верховної Ради УРСР. Автор книг „Підпільний обком діє” (1946 – 1970), „Остання зима” (1970).

багато мишію, високо, а потім зразу ж пускати сінокосарки, щоб косити сіно. Потім поїхав на Ружин, залишивши 2-го секретаря в Чорнорудці. (От як знають колгоспники про свого секретаря!)”⁸ Письменник спілкувався з працівниками колгоспу „Здобуток Жовтня”, був на виробничих дільницях. А ще йому припали до вподоби нев’янучі споконвічні народні звичаї та обряди. У сільських бабусь переймав секрети лікування рослинами.

Юрій Іванович любив фотографувати, любив природу й тонко її відчував. На його світлинах, що збереглися в краєзнавчому музеї Малоп’ятигірської ЗОШ I-III ступенів, – тополі над Гуйвою; дорога до села Брівки-2 з кортежем дерев; урочище Пасіка з соснами-богатирями; сільські підлітки на березі Гуйви в урочищі Коліно. Є фотографії, на яких відбито приїзд письменника з дружиною „Победою” в Малу П’ятигірку та їх зустріч з господарями хати, сусідами і знайомими; перебування Ю.Яновського та О.Бруцького на рибалці; спілкування Яновських з родиною Бруцьких; мить переходу Тамарою Юрївною річки Гуйви по кладці; автопортрет письменника та інші. Автор фотознімків обов’язково присилав їх тому, кого фотографував.

Ю.Яновський був чуйною, делікатною людиною. Цікавим є письмовий спогад Л.Ф. Мисюри, який розкриває ці риси характеру митця.

Влітку 1952 року сімнадцятирічний Леонід Федорович три місяці працював листоношею в Малій П’ятигірці. Приносив і Юрію Івановичу газети, журнали, листи. Якось письменник зайшов до хати листоноші, привітався і завів розмову з ним та матір’ю, яка готувала обід. Побачив, як бідно жила сім’я, навіть у печі палили бур’яном, а не дровами. Юрій Іванович приніс з десяток листів, адресованих письменникам у Київ. Ю.Яновський дав юнакові 25 карбованців, але той засоромився і не хотів брати. Тоді він поклав гроші в „поштарську сумку” і пішов. У той час, зауважує Л.Ф. Мисюра, коли колгоспники на трудовень одержували по 25 – 30 копійок, 25 крб. були великою сумою. Він дуже часто згадував людяність письменника і розповідав про неї багатьом.

Спогади про Ю.Яновського... Скільки в них знаходимо вагомого, хвилюючого, дізнаємося про шанобливе ставлення друзів до письменника! Зворушує спогад вчительки – пенсіонерки Н.Г. Зважій, яка на початку 50-х років працювала старшою піонервожатою в середній школі села Білопілля (тепер

⁸ Юрій Яновський. Із щоденникових записів (1927 – 1953) // Вітчизна. – 1982. – № 8. – С. 120-121.

Козятинського району Вінницької області). Із розмови з учителькою німецької мови Надією Устимівною Ковбій (тій було за п'ятдесят років) дізнаємося, що минулого літа Ю.Яновський, видатний український письменник, з дружиною відпочивав у її рідному селі. Раптом Надія Устимівна зблідла і, нічого не кажучи, взяла нічого не розуміючи вожату за руку, привела в класну кімнату. Витягла з шафи валізу, розкрила її... Надію Григорівну охопив захват: у валізі було багато фотографій, на яких вона пізнала Юрія Івановича.

Схвильована вчителька розповіла, що в 1933 році зі своїм чоловіком проживала в Харкові у великому житловому будинку, де було надано помешкання багатьом письменникам. Їх сусідами були Яновські. З ними вони були в дружніх стосунках. Але невдво. Її чоловік, партійний працівник, М.Т. Заячківський (Косар)⁹, член КПЗУ, невдовзі був репресований. Після його смерті в тюрмі Надія Устимівна переїхала жити і працювати в Білопілья. І ось вперше за багато років вона розповідає про дружбу з Ю.Яновським.

Надія Григорівна запропонувала вчительці приїхати влітку в Малу П'ятигірку і зустрітися з Яновськими, адже вони знову приїдуть на відпочинок. Надія Устимівна дуже хотіла цієї зустрічі, але приїхати відмовилась. Зворушує її пояснення: вона, дружина репресованого, „боїться навести тінь на Юрія Івановича”. А Надію Григорівну просила, щоб, коли та буде дома, передала найкращі вітання Яновським через Бруцьких.

З повагою згадували письменника Олексій Павлович та Галина Федорівна Бруцькі, їх дочка Юлія, внуки Клавдія й Анатолій, сусіди та знайомі. Та й він не забував про них. Зберігся цікавий новорічний лист від Юрія Івановича.

„Київ, 4.І.1953.

Шановні Олекса Павлович та Галина Федорівна!

Вітаємо вас із Новим роком, бажаємо, щоб рік був багатий і здоровий, щоб ніхто не хворів, а всі багатіли. Щоб посіяли вчасно і зібрали, не гаючись. Щоб по 2 кіло пшениці припало на трудодень щонайменше, а краще, щоб припало по 4 – 5 кілограмів та по 5 кіло

⁹ Заячківський (у підпіллі – Косар) Мирон Титович (18.11.1897 – 1933). Народився в м. Коломиї, тепер Івано-Франківської області. В 1920 – 1921 роках – у Червоній Армії. З 1922 р. – на педагогічній і партійній роботі в УРСР. З 1928 р. – на підпільній роботі на Західній Україні, 1-й секретар ЦК КПЗУ. Редактор офіційного органу КПЗУ журналу „Наша правда”, що виходив у Берліні. 1933 року був викликаний в СРСР і знищений за сфабрикованою справою „Української військової організації”.

картоплі й буряків, по 5 возів соломи, по діжечці огірків на сім'ю, по бодні сала, по двоє відер меду, по сотні солоних кавунів. Та щоб виросла нова бібліотека, новий клуб з кінозалом, млин на 8 вальців, ставок коропів, повен ліс грибів, школа-десятирічка і асфальтований шлях до Кашперівки!

От які побажання!

І вони збудуться, от побачите!

Привіт від Тамари Юріївни сусідам, друзям і знайомим.

Пишіть, як працює радіо, скільки одержали на трудовні за цілий рік.

Ю.Яновський”.

Письменника цікавило життя села, він тримав у полі зору життя родини Бруцьких.

„Київ, 8.IX.1952 р.

Шановний Олекса Павлович!

Посилаю Вам декілька фотографій. Тепер Ви матимете образи дітей та онуків у себе в хаті. Згодом надішлю ще, коли зроблю. Чи вже скошили пшеницю? Скільки цього року буде на трудовень?... Чи зібрали яблука?

Бувайте здорові. Привіт Ганні Федорівні та всім знайомим.

Яновський”.

„Київ, 19.VI.1953 р.

Шановний Олекса Павловичу!

Ну як там, уже вкрили бляхою присінок? Вистачило, чи мало?

Ми збираємось, як і той рік, приїхати до Вас на липень – серпень, коли приймете. Але не раніше 5 – 10 липня, бо не встигнемо кінчити роботу до того часу.

Напишіть, як той місток уже збудовано, що як їхати через санаторій та повз церкву, чи треба їхати інакше. Напишіть, як саме їхати, щоб не застрягти в болоті?

Як з продуктами, чи можна купити і які ціни, а також із хлібом?

Привіт Ганні Федорівні та всім родичам.

Тамара Юр'ївна вітає.

Бувайте здорові.

Як садок? Чи будуть вишні, ягоди? Чи ліс уже розвився, має траву? Річка як?

Пишіть.

Ю.Яновський”.

Улюбленим заняттям Юрія Івановича в Малій П'ятигірці була

рибалка. З Олексієм Павловичем чи з Григорієм Михайловичем Рибалко ходив до урочища Коліно ловити вудками рибу. Чи впіймає на гачок карасика, чи ні, а посидить у творчих задумах. Бувало, мрійливо дивиться на поплавки, а потім дістане з кишені записник і щось занотує.

Любив збирати гриби. Повертався з лісу з повним кошиком.

А ще любив поле. У білому лляному костюмі, у білому капелюсі вдень або вечірньої пори часто бачили, як він, не кваплячись, розміреними кроками йшов пшеничним полем, насолоджуючись пахощами колосся та синьооких волошок, пробував на смак дозрілу пшеницю¹⁰.

Відпочинки в Малій П'ятигірці були своєрідними *intermezzo* в творчості Юрія Івановича. Вони надавали йому здоров'я, душевного спокою, зцілювали.

А мрійлива тиша урочища Пасіка повертала в молодість. З глибини десятиків літ долинають щирі відчуття митця: „Сидів на Пасіці, голі руки, босі ноги, почуваю на мить себе молодим, наче ніщо геть не змінилося. Та дмухнув вітер, на очі впало з голови пасмо білого волосся... От.”¹¹.

Письменник мав великі творчі задуми. Ще 13 жовтня 1949 року він записав: „Ех, друзі мої любі, друзі мої милі! Скільки треба написати, бо засміють люди...”¹².

У 1951 – 1954 роках великий працелюб писав історичну драму про Т.Г. Шевченка „Молода воля”. У Малій П'ятигірці мистецькі роздуми його не покидали. „Основне в тетралогії про Шевченка – мужність. Особливо під час арешту, допиту, заслання”, – писав він 23 серпня 1953 року, перебуваючи в селі. Тут він шукав прототиби героїв свого роману з колгоспного життя, виколюсував слова-перлини для п'єси про Лесю Українку під назвою „Дужча за смерть”.

В останній рік свого життя Ю.Яновський написав сценарій за мотивами роману М.Островського „Павло Корчагін”, закінчив п'єси „Райський табір” і „Дочка прокурора”.

Як згадує Тамара Юрїївна, в цей період удома, в Києві, він „працював особливо багато, зраджуєчи своєму звичайному правилу, сідав за робочий стіл і вечорами... На всі умовляння

¹⁰ Записано 10 жовтня 2005 р. від Теофілії Йосипівни Ковтонюк, 1942 р. народження, жительки с. Мала П'ятигірка; пенсіонерка.

¹¹ Юрій Яновський. Із щоденникових записів (1927 – 1953) // Вітчизна. – 1982. – № 8. – С. 121. Запис від 23.08.1953 р.

¹² Килимник О.В. Юрій Яновський. Життя і творча діяльність. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. – С. 198.

відпочити Юрій Іванович відповідав: „Ніколи, тепер я тільки стану працювати... У мене повна голова планів”¹³.

16 лютого 1954 року в Київському державному російському драматичному театрі імені Лесі Українки відбулася прем'єра вистави за п'єсою Ю.Яновського „Дочка прокурора”. Вона одержала схвальну оцінку в періодичній пресі й мала великий успіх серед глядачів. Та в дні слави автора не стало...

Хоч письменник не був улюбленцем щастя, потерпав від хвороб, проте смерть його стала передчасною. Бо залишилося в нього не зробленого більше, ніж він задумав. Бо ж, прощаючись з Бруцькими пізнього літа 1953 року, він обіцяв, що обов'язково приїде наступного літа. Навіть залишив свій білий лляний костюм, капелюх, туфлі, вудки, радіоприймач.

По смерті Юрія Івановича Бруцькі написали Тамарі Юріївні листа, в якому висловили свій жаль і сердечне співчуття. Незабаром одержали від неї відповідь такого змісту.

„Дорогі мої друзі!

Не можу не відповісти Вам на Вашого щирого листа. Важко мені зараз. Так важко, що й жити на світі не хочеться. Ви знаєте, чим для мене був Юрій Іванович. Ви пишете про його посмішку, хіба можу її забути. А він посміхався до мене у самі важкі хвилини свого життя.

З нею і пішов з цього світу. Бо лежав у труні навіть, наче всміхаючись.

Не знаю, як мені пережити це горе. І куди подітися від спогадів. Держать на світі ті милі люди, які підтримують мене у горі тут, у Києві, і ті далекі, які пишуть листи співчуваючі, як от Ви. Юрій Іванович захворів 20 лютого, а 25 вдень його не стало. Болів серцем. Вибачте, що так нескладно пишу. Я зараз хворію. Вітайте Ваших діток. Вони написали мені листа, який ішов від самого серця. Цілую Вас усіх, Ви мені наче рідні, бо почуваю Вашу любов до Юрія Івановича. Постараюся взяти себе в руки і в міру своїх сил зробити все, що можу, щоб вшанувати пам'ять Юрія Івановича та продовжити її в майбутнє.

Тамара Юріївна”.

Олексій Павлович зберігав у фотоальбомі світлини, зроблені

¹³ Яновська Тамара. До біографії Ю.І. Яновського // Лист у вічність. Спогади про Юрія Яновського. – К: Дніпро, 1980. – С. 82.

Юрієм Івановичем. Лише частина з них тепер знаходиться в шкільному музеї. Тут також зберігається металева гасова лампа, яку подарував Бруцьким митець. Він привіз її з Німеччини, де в 1945 – 1946 роках пробув шість місяців на Нюрнберзькому процесі як кореспондент газети „Правда України”. Привертає увагу й рельєфна ваза, на якій зображено поле, пшеничні колоски, сільський краєвид. Це теж подарунок Юрія Івановича Бруцьким, а виготовив її на замовлення у Києві майстер, знайомий письменнику.

Будинок, де проживав неповторний український митець, тепер не має господаря. Останньою його хранителькою була Юлія Олексіївна, дочка О.П. Бруцького. Вона, як і батьки, любовно зберігала інтер'єр кімнати, в якій проживали Яновські. В 2004 році пішла з життя. Незадовго до смерті передала в музей Ю.Яновського в Нечаївку Компаніївського району Кіровоградської області (на батьківщину письменника) його речі, фотографії, листи.

Та безсмертною є людська пам'ять. І вона приводить в Малу П'ятигірку в гості до Юрія Івановича Яновського тих, хто цінує творчість справжнього Майстра українського художнього слова.